

Nikolai Gogol'ün Müfettiş Adlı Eserinde Yönetim ve İnsan İlişkileri

Management and Human Relations in Nikolai Gogol's "The Government Inspector"

Öz

İnsan ilişkileri kavramı, insanın varoluşundan bu yana sosyalleşme ihtiyacının doğurduğu bir gereksinim olarak tazeliğini korumuştur. Bu gereksinim, temel unsuru insan olan örgütler için daha fazla önem kazanmış ve yönetim yaklaşımlarının konusu olmayı başarmıştır. Nikolai Vasiliyeviç Gogol'un önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen, 1836 tarihli Müfettiş kitabı, döneminin gerçekçilik akımı etkisiyle oluşmuş bir tiyatro eseridir. Odaklandığı sosyal sınıf, güç ve çarpık insan ilişkileri konuları yönetim yaklaşımlarından Eleştirel Teori'nin de yapı taşı niteliğindedir. Bu çalışmanın amacı, insan ilişkilerini anlamada anlatı türünden yararlanmak, bürokratik yozlaşma ve sosyal ayrışma algısı konularını eleştirel teori çerçevesinde incelemek ve söz konusu eser ile Eleştirel Teori'nin benzeştiği noktaları tespit etmektir. Benzerlikler ve ulaşılan paralel temalar, çalışmanın bulgular kısmında sunulmuştur. Nitel bir araştırma olarak gerçekleştirilen bu çalışmada, doküman incelemesinden faydalanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yönetim, insan ilişkileri, bürokrasi, eleştirel teori, sosyal sınıf, Müfettiş, Gogol.

Abstract

The concept of human relations has maintained its freshness as a need arising from the need for socialization since the existence of human beings. This need has gained more importance for organizations whose main element is human beings and has managed to become the subject of management approaches. The Government Inspector, dated 1836, which is considered one of the important works of Nikolai Vasilyevich Gogol, is a theater work formed under the influence of the realism movement of its period. The work's focus on social class, power and distorted human relations is a cornerstone of Critical Theory, an approach to management. The aim of this study is to make use of the narrative genre in understanding human relations, to examine the issues of bureaucratic corruption and the perception of social segregation within the framework of critical approach, and identify similar points between the play and critical theory. Similarities and parallel themes are presented in the findings section of the study. In this qualitative study, "document analysis" was utilized.

Keywords: Management, human relations, bureaucracy, critical theory, social class, The Government Inspector, Gogol.

1. Y. Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Giriş

İnsanlar, birlikte çalıştıkları kişilerle etkileşim içine girer, duygusal bağ kurar ve sosyalleşirler. Bu sosyalleşme, örgütlerde "insan ilişkileri" kavramını ön plana çıkarmaktadır. İnsan ilişkileri kavramı, ilk kez Chester Barnard'ın örgüt tanımında yer almış olup, klasik yönetim teorilerinin örgütü mekanik bir yapı olarak ele aldığı yaklaşımlarda yok sayılmıştır (Barnard, 1938). Elton Mayo ve arkadaşlarının yürüttüğü Hawthorne Araştırmaları ile örgütte toplumsal bir ihtiyaç olarak insan ilişkilerinin gerekliliği gündeme gelmiştir. İnsan ilişkileri yaklaşımı ile bir işin ne kadar etkili yapıldığına değil, yapılan işte "insan" faktörüne odaklanılmış, "bireysel tatmin" ve "motivasyon" kavramları tartışılmaya başlamıştır (Cole ve Kelly, 2016). Yönetimde klasik kuramların ardından yeni yaklaşımlara doğru bir eğilim ortaya çıkmıştır. Yeni yönetim yaklaşımları kapsamında yorumsamacı paradigma, otopoyiyez, yaşayan sistemler kuramı gibi çeşitli paradigma ve kuramlar ortaya çıkmıştır. Çalışmada, bu yeni yaklaşımlardan biri olan eleştirel teori, Gogol'ün "Müfettiş" adlı tiyatro eserinde ele aldığı temalarla ilişkilendirilmiştir. Eleştirel yaklaşım, yapısal değişkenler olarak sınıf ayrımı ve sosyal güç konuları üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşımın, örgütleri çözümlemede içinde yer aldıkları toplumu ve bağlamı baz aldığı ileri sürülmektedir. Eğitim örgütlerini çözümlemede de aynı yaklaşım kullanılabilir (Scheurich ve Imber, 1991). Kuramın amacının, kişiler arası iletişim sorunlarını tanımlamak ve kişileri bu doğrultuda yetiştirmek olduğu düşünülmektedir.

Sosyalleşme; insanların buldukları gruplarda mevcut değerleri, tutumları, karakterleri, becerileri ve bilgiyi edindikleri bir süreçtir (Merton, 1963). Bu tanımdan hareketle temel unsuru insan olan örgütlerde de sosyalleşme kaçınılmazdır. Ayrıca insan ilişkilerinin örgütleri yönetmede etkili bir unsur olduğu da söylenebilir. Her yönetici, astları, üstleri ve iş görenlerle sürekli iletişim halindedir. Örgütsel amaçların gerçekleşmesine katkı sağlayan bir etkileşim ortamının oluşması, yöneticilerin insan ilişkilerini kavramadaki yeterliliğine bağlıdır (Başaran, 1992). Bu yeterlilik, farklı yollarla edinilebilir. İlk olarak, yöneticiler insan ilişkileri dalında uzmanlık eğitimi alabilirler. Uzmanlık eğitimi almanın etkili bir yöntem olduğu, ancak ekonomiklik ilkesine aykırı olduğu düşünülebilir. Öte yandan alınan eğitimdeki kuramsal bilgiler uygulamaya yansımadağı takdirde kalıcılığını yitirebilir. Tercih edilecek ikinci bir yol ise deneme-yanılma yöntemi olabilir. Yöneticilerin, örgütlerindeki tüm resmi ve doğal grupları analiz ederek insan ilişkilerini tüm boyutları ile

ele almasının bir hayli zaman alacağı çıkarımında bulunulabilir. Nitekim böylesi bir süreç, örgütün etkililiğini azaltarak örgütün sonunu getirebilir. Dolayısıyla insan ilişkilerini anlama konusunda yöneticilere kılavuzluk edecek başka bir yol arayışına gidilebilir. Farklı bir yöntem olarak yöneticiler, çalışma gruplarındaki insan ilişkilerini derinlemesine anlayıp değerlendirmede edebiyattaki anlatı türlerinden (Roman, Öykü, Tiyatro vb.) faydalanabilirler. Roman ve tiyatro gibi türler, insan davranışlarını bütün olarak yansıttıkları için bilimsel çözümleme kadar gerçek durumları kurgulayabilmektedir. Bu sebeple çalışmada, yönetimde insan ilişkilerini derinlemesine anlamada uygulanabilirlik açısından daha iyi bir yöntem olduğu öngörülen anlatı türlerinden faydalanma yoluna başvurulmuştur.

Rus edebiyatı, geçirdiği tarihsel süreç ve bu sürecin yansımaları sebebiyle Batı edebiyatından ayrılmaktadır. Rus edebiyatının gelişim çizgisinde, Rusya'nın politik tarihi incelendiğinde, karar alma mekanizmasındaki üst düzey yöneticilerin felsefi ve siyasi dünya görüşünün etkili olduğu savunulabilir. Edebiyatçılar, Rus halkının siyasî tarihindeki bu gelişim çizgisinden yola çıkarak Rusların modern Batı edebiyatında yer edinmeden önceki sürecini, "eski Rus edebiyatı", I. Petro ile başlayan sürecini "yeni Rus edebiyatı", SSCB dönemine ait süreci de "Sovyet edebiyatı" olarak dönemlere ayırmaktadırlar (Kuleşov, 2000). 19. yüzyıl, Rus edebiyatının modern Batı edebiyatında kendi yerini aldığı yüzyıldır. Bu yüzyıldaki Çarlık Rusya'sında, bürokraside yozlaşmaların gün yüzüne çıktığını belirtmek gerekir. Rusya, geniş sınırlara sahip, hızlı bir yayılma politikası izleyen ve bu politikayı merkezi bir otokrazi kanalıyla sistematikleştirmiş bir devlet olarak bilinir. Coğrafi etkenler sonucu otokrasinin, bu devletin temel özelliklerinden biri haline geldiği söylenebilir. Çar I. Petro, merkezi ve otokratik bir yönetim ile güçlü bir orduya dayalı askeri-bürokratik bir devletin kurulmasına öncülük etmiştir. Petro'nun döneminde, Rusya'nın 18. ve 19. yüzyıllardaki emperyalist politikasının sağlamaştığı ileri sürülmektedir (Anisimiov 1993). Buna bağlı olarak bürokrasinin uyumlu yapısını kaybetmesi, gelecek endişesi gütmesi ve varlığının, değişime direnen bir yapıya bağlı olduğu inancı, siyasi ahlakın bozulması, bürokratların ilke yoksusu olması ve denetim sistemindeki mevcut eksiklikler gibi nedenler, devleti başarısızlığa sürüklemiştir (Buchanan, 1986). Çarlık Rusya'sının toplum yapısı ve bürokrasisindeki bu çarpıklığın Rus edebiyatında da yerini bulduğu açıkça görülmektedir.

On dokuzuncu yüzyıl Rus Edebiyatı; romantizm, realizm, eleştirel gerçekçilik ve natüralizm gibi birçok akımın temsilcisine ait eserlerin bulunduğu bir dönemdir. Bu akımlardan realizm akımının, klasik Rus edebiyatının temel taşı olduğu düşünülmektedir. Rus edebiyatının dünya kültürünün gelişimini etkilemesi; bu edebiyatın gerçekçi tiplerinden ve halkın yaşamını çok yönlü aktarmasından kaynaklanmaktadır (Zelinski, 1978). Rus realizminin gerçek kurucusu ise N. V. Gogol olarak kabul edilir. Soylu bir aileden gelen ve Rus edebiyatında gerçekçiliğin lideri olan Puşkin, birçok bakımdan Gogol'a öncülük etmiş ve eserlerinin konusu hakkında ona fikir vermiştir. Müfettiş adlı tiyatro eseri, Puşkin'in Gogol'a konusunu verdiği bir eserdir. Gogol'un, "Puşkin idi ciddi bakmamı sağlayan. Gördüm ki yazılarımda neden güldüğümü bilmeden değersizce hiçbir şey için gülüyordum. Eğer güleceksem, gerçekten gülünmesi gereken şeyler üzerine gülmeliyim. Müfettiş'te Rusya'daki tüm kötü şeyleri bir araya getirmeye karar verdim ve bu yerlerde uygulanan tüm adaletsizlikleri, o insani ilişkilerde insanlardan her şeyden fazla adaletin talep edildiğini bir yere yığdım ve geriye tüm bunların üstüne büyük bir kahkaha atmak kaldı" şeklindeki söylemi, Rus çevirmen Seltzer tarafından ifade edilir. Puşkin tarafından konusunun yazara verilmesi ve yönetimde meydana gelebilecek aksaklıklarla insan ilişkilerinin farklı boyutlarını gerçeğe en yakın şekliyle gözler önüne sereceği öngörüsü, "Müfettiş" adlı eserin tercih edilmesinde etkili olan nedenlerdir.

Bu çalışmada incelenen "Müfettiş" isimli tiyatro eserinin yazarı Nikolai Vasiliyeviç Gogol, 1809-1852 yılları arasında Çarlık Rusya'sında yaşamıştır. "Roman, hikâye ve oyun türünde eserler veren yazar, soylu bir ailenin üyesi olarak doğmuştur. 1828'de okulu bitirmiş ve yaşadığı kırsal bölgeden Petersburg'a gelerek burada iş arayışına girmiştir. Uzun uğraşlar sonunda 1830'da küçük bir memurluk görevi almıştır. Daha sonra, 1834 yılında Petersburg Üniversitesinin Genel Tarih bölümünde profesör yardımcısı olarak göreve başlamıştır. Bu yıllar itibarıyla Gogol'un ürünlerinde sadece çiftlik sahipleri değil, şehirli tüccarlar, sanatçılar ve memurlar da yer almaya başlamıştır. Petersburg'da yakından gözlemlendiği rüşvet, mevki hırsı, toplumsal eşitsizlik gibi sorunlar, yazılarının konusunu oluşturmaya başlamıştır. Sağlığı bozulan ve maddi sıkıntı çekmeye başlayan Gogol, 21 Şubat 1852'de hayatını kaybetmiştir. Gogol, Müfettiş ve Ölü Canlar gibi eserlerinde gerçekçiliğin başyapıtlarını kaleme almıştır" (Keskin, 2019). Nikolai Gogol'un "Müfettiş" adlı yapıtında o günkü Çarlık Rusya'sının bürokratik çöküntüsü gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Gogol, aktör olan arkadaşı Şçepkin'e yazdığı bir mektupta, "Müfettiş" ile ilgili olarak şunları söyler: "Müfettiş hayatımın dönüm noktasıdır; Rusya'daki tüm kepezelikleri bir araya getirmek ve halkı içinde bulunduğu vurdum duymazlığa bir daha güldürmek oldu amacım" (Boran, 2006). Sonuç olarak, oyunda geçen sosyal sınıf farklılıkları ve bürokrasiye dayalı insan ilişkileri, bu çalışmada eleştirel teori zeminine oturtulmaya çalışılmıştır.

Tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda, tiyatro eserinin eleştirel teorinin yapısal değişkenleri olarak odaklandığı sosyal sınıf ve güç konuları ile paralellik gösterebileceği öngörüsü ortaya çıkmaktadır. Eserin incelenmesinin temel sebebi, bu öngörülen benzerlikleri yakalayabilmek, bir diğer sebebi ise yazarların bir konuyu kavramada o konuyu başka bir konu üzerinde yorumlayabilmenin önemli olduğuna dair inançlarıdır.

Teorik Bakış Açısı

Pozitivist ve yorumlayıcı paradigmalardan ayrılan eleştirel teori, 1930'larda Almanya'da Frankfurt Okulu tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram, sosyal bilimlerde, insanların içinde buldukları koşulları değiştirmelerine ve kendileri için daha iyi bir dünya inşa etmelerine yardımcı olmak amacıyla maddi dünyanın gerçek yapılarını ortaya çıkarmak için yüzeysel yanılsamaları aşan eleştirel sorgulama süreci olarak tanımlanabilir. Eleştirel yaklaşım, mevcut toplumsal yapının gelişmekte olduğunu savunur. Bu bağlamda pozitivist yaklaşımın öne sürdüğü bireylerden bağımsız ve değişmez yapıya karşı çıktığı ileri sürülebilir. Bu yaklaşım, yorumlayıcı paradigmayı da uzun vadeli ve geniş bakış açısı yakalayamadığı gerekçesiyle eleştirmektedir (Neuman, 2006).

Horkheimer'a göre eleştirel teori, "insanlık" kavramını hedef alır. Toplumun içinde bulunduğu yapıyı, özünde var olan ilke ve ölçüleri esas alarak dönüştürmeyi hedefleyen eleştiri yöntemi kullanır. Bir bakıma mevcut durum ile toplumun kendi içinde ortaya çıkan dinamiklerini karşılaştırmaya olanak sağlar. Bu içkin eleştiri yönteminin topluma güven aşılama amaçladığı vurgulanmaktadır. (Horkheimer, 2016).

Eleştirel teorinin, sosyal hayatta aktif olan bireyin kontrolcü güçlere ve bu güçlerin oluşturduğu baskı mekanizmasına karşı nasıl durması gerektiğine yoğunlaştığı ileri sürülmektedir. Yaklaşımında bireyin toplum etkisiyle oluşan tavrı ve sonuçları eleştirilir. Bireyin, modern toplum etkisiyle kendi istek ve iradesi gözetilmeksizin sunulan yaşam şartlarına

iradesiyle uyum sağlar hale geldiği savunulur. Toplumun dayattığı kuralların çeşitli kurumlarla bireye ulaştığı belirtilir. Böylece bireyin hem davranışları hem de zihni ile sistem tarafından yönetilen bir mekanizmaya dönüştüğü ifade edilir.

Eleştirel kuram, Rutli'nin ifadesiyle, nesnesine dışardan bakmaz, gerçeklikle ilişkisi devam eder. Bu anlamda eleştirel teori, yapılan tespitler sonucunda çözüm önerileri sunmaz. Mevcut sıkıntılı durumun bir parçası olmanın bilinci ile toplumu bilinçlendirme ve toplumsal değişimi harekete geçirmeye odaklıdır. Eleştirel teorinin işlevi şu şekilde özetlenebilir: Yanlış düzenin ilerici dinamiklerini baltalayan tüm öğeleri sürekli eleştirmek, değişimi sağlayan ve hızlandıranları ön planda göstermektir (Rutli, 2011).

Edebiyatta Sosyal Sınıf ve Güç Konuları

Sosyal sınıf ve güç konularının edebiyatta sık ele alınan başlıklardan olduğu görülmektedir. İnsan dünyaya geldiği an itibarıyla bir gruba mensup olur ve bu grubu seçme şansı yoktur. Bu sebeple toplumlar her ne kadar eşitlik ilkesini prensip edinseler de bütüncül bir eşitlikten söz edilemeyebilir. Marksist görüşte olduğu gibi ekonomik farklılıklar eşitliği eşitsizliğe dönüştürerek sosyal sınıf ayrımcılığını açığa çıkarmaktadır (Milios, 2000). 1660-1800 yılları arası eski aristokrasi ve yükselen burjuvazi arasında bir sınıf karmaşası dönemi olarak nitelendirilmektedir. On sekizinci yüzyılın son çeyreği, roman türünün öne çıktığı ve romanlarda "sınıf" konusuna modern bir bakışla yaklaşılacak bir dönem olmuştur (Hudson, 2015). On dokuzuncu yüzyılda Rus edebiyatı gerçekçilik akımı ile kendini göstermekte; bu dönemde Gogol, romantizmden realizme geçişin en önemli figürlerinden biri olarak çıkmaktadır. Sosyal sınıf farklılıkları ve otokrasiyi aşma çabaları dönemin ele alınan konularının başında gelmektedir (Gogol, 2011).

Yöntem

Bu bölümde araştırma deseni, evren-örneklem, eserin özeti ve veri analizi gibi başlıklara yer verilmiştir. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Nitel araştırma, bireylerin veya grupların toplumsal veya bireysel bir soruna yükledikleri anlamı araştırma ve bir anlama yaklaşımıdır (Creswell, 2018).

N. V. Gogol'un "Müfettiş" adlı tiyatro eserinin incelenmesinde, nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi seçilmiştir. Doküman analizi, yazılı kaynakları itinalı ve sistemli bir biçimde analiz

etmede başvurulan bir nitel araştırma metodudur (Wach, 2013). Çalışmada Gogol'un Müfettiş adlı eseri, yönetimde bürokratik sorunlar ve çarpık insan ilişkileri bakımından eleştirel teori bağlamında çözümlenmiştir. Sosyal sınıf, güç ve bürokrasi kavramlarının bireyler üzerindeki etkileri ile bu etkilerin topluma ve yönetime yansımaları üzerinde durulmuştur. Amaçsal örnekleme yöntemiyle örnekleme olarak "Müfettiş" adlı tiyatro eseri seçilmiştir. Amaçsal örnekleme, uygun ve faydalı bilgi sağlama olanağı en yüksek materyalleri ve katılımcıları seçmede kullanılmaktadır (Kelly, 2010). Ayrıca, nitel araştırmalarda kullanılan analiz yöntemlerinden içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. İçerik analizi, benzer verilerin temalar çerçevesinde düzenlendiği bir analiz türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Gogol'un Müfettiş Adlı Tiyatro Eserinin Özeti

Bir kaymakam, görev yapmakta olduğu şehre denetim amacıyla gizlice bir müfettiş geleceği haberi alır. Haberi alan kaymakam, tüm bürokratları toplar, başında oldukları kurumlarda bir düzen sağlamalarını ve gelecek olan müfettişi layıkıyla ağırlamalarını söyler. Yöneticiler, yozlaşmış bir bürokratik çarkın içinde olduklarından şaşkına dönerler. Bir süredir kasabada olan lüks giyimli Hlestakov'un bekledikleri müfettiş olduğunu zannederler. Halbuki Hlestakov, Saratov ilinde yaşayan zengin bir köy ağasının oğludur.

Hlestakov, kumara düşkünlüğü sebebiyle tüm parasını bitirmiş, uşağı Osip'in uyarılarına kulak asmadan borçlanmaya devam ederek bir handa kalmaktadır. Kendisinin müfettiş zannedilmesi sonucu kaymakam ziyaretine gelir ve Hlestakov bu durumu fırsata çevirmek ister. Şahsına ikramda bulunan hediyeleri alır. İnsanların yakındıkları sorunları dinler ve bu sorunları çözme vaadi karşılığında rüşvet almaya başlar.

Hlestakov, kaymakamın karısına ve kızına yakınlık gösterir. Ailenin kızı ile hoş olmayan bir şekilde yakalanınca evlenmek istediğini söyleyerek durumdan sıyrılmaya çalışır. Kasabanın trajikomik durumunu, ilgisini çekeceğini düşündüğü Petersburg'daki bir gazeteci arkadaşına mektupla aktarır. Posta müdürü, üst makamlara kendisi hakkında şikâyete gideceği endişesi ile mektubu açınca Hlestakov'un gerçek müfettiş olmadığı ortaya çıkar. Kasaba idarecileri nasıl kandırıldıklarını sorgularken Hlestakov ve uşağı çoktan hazırlıklarını tamamlayıp orayı terk etmiştir. Kasabalılar yaşadıkları şoku üzerlerinden atamadan bu kez gerçek müfettiş kasabaya giriş yapar.

Gogol'ün Müfettiş Adlı Tiyatro Eserinde Tema

Gogol'ün Müfettiş adlı tiyatro eserinin teması incelendiğinde iki ana başlıktan söz edilebilir. Bu başlıklar, yönetim mekanizmasındaki yozlaşma ve şehir-taşra arasında karşılaşılan kültürel ve sosyal ayrışma algısı olarak sıralanabilir. Eserde bürokratik yozlaşmayı kaymakam denetimindeki devlet dairelerinin durumu gözler önüne sermektedir. Örneğin "Düşkünleri Koruma Kurumu" adının içerdiği koruma hizmetini yerine getirmez durumdadır. Hasta sayısı oldukça fazladır. Hastalar temizlikten yoksun halde, ilaç alamadan ölümü beklercesine yatmaktadır. Düşkünleri Koruma Kurumu Müdürü'nün şu sözleri buna kanıt oluşturur niteliktedir: "...Tedavi bakımından tedbirlerimizi aldık. Zaten hastalar ne kadar kendi haline bırakılırsa, o kadar iyi sonuç alınır. Biz hiç pahalı ilaçlar kullanmayız. İnsan basit bir yaratıktır. Öleceği varsa ölür, iyileşeceği varsa iyileşir." Posta teşkilatının özel hayatın gizliliği kuralını ihlal ettiği posta müdürünün gelen mektupları okumasından anlaşılmaktadır. Kasabada mahkeme salonlarının hali de içler acısı vaziyettedir. Dava dosyalarının on beş yıldır incelenmediği yargıç memuru tarafından dile getirilmektedir. Devlet dairelerinde işler rüşvet ile halledilir duruma geldiği ve bürokratların rüşvet ile iş görmeyi bürokratik bir usul saydığı ifade edilmektedir. Metinde, gelen sahte müfettiş ile görüşmeye karar veren tüm kasaba bürokratları, Hlestakov'a yüklü miktarda para vermekten çekinmezler. Öte yandan müfettiş geleceği haberi bile kasabadaki aksaklıkların giderilmesine yönelik hamlelerde bulunulmasını sağlamıştır. Gelen müfettişin kaldığı bilinen otelin sokakları temizletilsin diye kaymakam emirler vermeye başlamıştır. Şehrin gelişmekte olduğu ve kaymakamın da sürekli çalıştığı izlenimini oluşturmak için de emirler vermiştir: "...Birkaç yere işaret kazıkları yerleştirin. Sanki orada toprak tesviyesi yapılıyormuş gibi gözüksün. Bir şehirde ne kadar çok yıkıntı gözüürse o kentnin amiri o kadar aktif sayılır." Bu taşra insanları kentlilere ve kent yaşamına özenmektedirler. Bu özenme neticesinde Hlestakov'a hayranlık duyarak onu müfettiş zannetmişlerdir. Eserde Anna Andreyevna (Kaymakamın karısı) bunu örnekleyen şu sözleri söyler: "Hali tavrı ne kadar ince. İlk bakışta Petersburglu olduğu anlaşılıyor. Hareketleri, söz söyleyişi, her şeyi o kadar hoş ki..." Hlestakov da: "Ah Petersburg! Orada ne hayat vardır (...) Mesela bir masanın üzerinde 700 ruble değerinde bir karpuz bulunur. Çorba tencerenin içinde ta Paris'ten vapurla gelir. Tencerenin kapağını kaldırır kaldırmaz etrafa öyle bir koku yayılır ki yani dünyada eşi bulunmaz. Her akşam bir baloya giderim. (...)" der.

Eserde, şehirlielerin taşralı insanları aşağıladığı da anlaşılmaktadır. "O köylü olduğu için bir gün yemese de bir şey olmaz.", "Kibarlık yalnız hükümet merkezinde vardır; orada taşra aylarına rastlanmaz.", "Alay ediyorsunuz, taşralularla alay ediyorsunuz.", şeklinde geçen ifadeler bunu doğrulamaktadır. Eserde tema, başta bürokrasinin yozlaşması olarak ortaya çıkmakta, daha sonra taşrada kentli yaşamına duyulan hayranlık olarak boy göstermektedir. Bu tema, o dönem Rusya'sı sosyal sınıf ayrımcılığına yer verdiği için de oldukça önemlidir.

Bulgular

Analiz sonuçlarını daha iyi anlayabilmek için eserin karakter yapısına da değinmek gerekir. Müfettiş adlı eserde önem arz eden ve şahıs kadrosunu meydana getiren kahramanlar, şehre gelen yabancı, taşra kasabasının/şehrinin ileri gelenleri ve orada yaşayan yerli halktır. Bu kişiler, tiyatro eserinde şu şekilde ortaya çıkar: Hlestakov (Müfettiş olduğu sanılan kişi), Osip (Hlestakov'un uşağı), kaymakam, milli eğitim müdürü, yargıç, düşkünleri koruma kurumu müdürü, posta müdürü, irat sahibi yerli kişiler, doktor, şehrin ileri gelenlerinden emekli memurlar, polis komiseri, otel sahibi, kaymakamın karısı ve kızı. Metin, bir tiyatro oyunu olduğu için karakterler hakkında gerekli bilgiye metinde geçen replikler aracılığıyla ulaşılmıştır. Metinde en önemli karakterler şöyledir:

1. Hlestakov: Adı dışında "müfettiş" ve "efendimiz" hitapları ile de bahsi geçen karakter yirmili yaşlarda kumral genç bir kayıtlı memurudur. Lükse düşkünlüğü, kılık kıyafete olan özeni, müsrifliği ve edebiyata olan ilgisi, onun taşralı insanlarca önemli bir devlet adamı sanılmasına yol açmıştır. Zengin bir adamın oğludur, gösteriş yapmayı sever. Kaldığı otelin borcunu ödeyemediği halde umursamayan, akıllı havada bir tiptir. Dolandırıcılık niyeti ile gelmediği kasabada, müfettiş zannedilmesiyle birlikte durumdan faydalanma yoluna gitmiştir. Memur ve tüccarlardan vaatlerini yerine getirme karşılığı rüşvet almaya başlamıştır.

2. Kaymakam: İhtiyar ve kendine göre(!) oldukça zeki bir memurdur. Rüşvet almayı adet edinse de ciddi ve ağır başlı bir adamdır. Etrafındakilere ahlak dersi veren, ağzından çıkan her sözü titizlikle seçen bir karakterdir. Yapılması gereken işlerin iki haftadır aksatılması nedeniyle (mahpuslara yemek verilmeyişi, sokakların pislik içinde oluşu gibi) görevinden alınma endişesi gütmektedir. Müfettiş geldiği haberini alır almaz tüm memurları toplar ve işleyişi düzgün gösterme adına çırpınmaya başlar.

İlk olarak, eleştirel teorinin insanların içinde oldukları mevcut durumu değiştirmelerine ve iradeleri doğrultusunda yeni bir dünya inşa etmelerine yardımcı olma amacı, Gogol'ün Müfettiş adlı eleştirel komedisinin amacı ile örtüşmektedir. Gogol'ün, "...Rusya'daki tüm kepezelikleri bir araya getirmek ve halkı içinde bulunduğu vurdum duymazlığa bir daha güldürmek oldu amacım" sözleri bunu doğrular niteliktedir.

Eleştirel yaklaşımda bireyin toplum etkisinde olarak ortaya çıkan davranışları ile bu davranışların sonuçları eleştirilir. "Müfettiş" te de benzer şekilde insanların toplumun dayattığı bürokratik yaptırımlar karşısındaki ezilmişliği ve davranışlarının onları düşürdüğü gülünç durumlar satirik bir biçimde yer bulur. Eleştirel teori, mutlak doğru savunucusu diğer felsefelerin yaptığı aksine nesnesine uzaktan bakmaz. Kuramdaki özne-nesne ilişkisi, psikolog-danışan ilişkisine benzetilebilir. Tıpkı bir psikoloğun danışanına reçete yazmaması gibi bu yaklaşım da mevcut soruna çözüm önerisi getirmez. İşte eleştirel teori, sözü edilen bir soruna çözüm önerileri üretmek yerine sorunun giderilmesi için toplumsal bilinci uyandırmayı amaçlar. Aynı doğrultuda Gogol da gerçekçilik akımının etkisinde olan Müfettiş adlı eserinde bürokrasideki çürümüşlüğü ortaya koymayı ve toplumun yaşamakta olduğu rezilliklere karşı gözlerini açmayı amaçlamıştır.

Eleştirel kurama göre değişim sosyal hayatı oluşturan ev ve günlük yaşam çerçevesinde gerçekleşmektedir. Birey ve bireyin toplumdaki etkileşimleri özetle gerçekçi kişiler konu olur. Gogol'ün Müfettiş adlı oyununda da toplumdan gerçekçi kişiler ve yaşanmış olaylar yer almaktadır.

Son olarak, eleştirel teorinin odaklandığı sosyal sınıf ve güç başlıkları, Gogol'ün tiyatro eserindeki temalarla paralellik gösterir. Metinde, taşra insanının şehirden gelen (devlet temsilcisi zannettikleri) bir yabancıya hayranlık duyması, taşralı burjuva ayrımını ortaya koyarak bu benzerliği örneklemektedir.

Sonuç

Nikolai Vasiliyeviç Gogol, 19. yüzyıl gerçekçilik akımının önde gelen yazarlarından. Asıl ününü "Müfettiş" isimli komedi türünde eseri ile kazanır. Rus bürokrasisinin çarpık yönlerini ortaya koyduğu için dikkatleri üzerine çeken yazar, yurt dışına gitmek zorunda kalır (Gogol, 2021). Gogol'ün realizm etkisinde olan eserlerinin toplumsal sorunlara çözüm önerileri getirmek yerine tüm gerçekliği ile sorunlara ayna tutarak halkı bilinçlendirmeyi amaçladığı ifade edilebilir.

Eleştirel teori, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, mevcut Marksist varsayımlara meydan okuma ve bunları değiştirme vurgusu ile geliştirilmiştir. Kuram, toplumdaki kültürel, etnik, irksal ve cinsiyet grupları tarafından kurumsallaşmış baskının toplumsal eleştirisinin bir biçimidir. Eleştirel teori, bireyi kapitalizmin kontrol araçlarının farkına varmaya ve özgürleşmeye davet eder (Horkheimer, 2005). Bu doğrultuda teorisyenlerin kaygısının, toplumdaki baskıcı yapıları ortaya çıkarmak ve toplumların mikro düzeyden makro düzeye doğru değişip yenilenmesini sağlamak olduğu ileri sürülebilir.

Bir eser veya kuramın doğuşunda geçirdiği tarihsel sürecin ve kendinden önceki oluşumların etkisinin olduğu bilinmektedir. Gogol'ün Müfettiş adlı tiyatro eseri, Realizm akımına geçişte Çarlık Rusya'da tarihsel, politik ve toplumsal etkilerin meydana getirdiği sıkıntılı süreci halka açıkça arz ederek Romantizm akımına bir tepki şeklinde doğmuştur. Aynı doğrultuda, eleştirel teori de pozitivist ve yorumlayıcı yaklaşımlara bir tepki ve toplum baskısına bir direniş olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, Gogol'ün "Müfettiş" adlı eserini oluşturma amacı ile eleştirel kuramcılarının odaklandığı eleştirel teorinin amacının paralellik gösterdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışma, yönetim ve insan ilişkileri konusunda meydana gelen ve gelebilecek sorunların çözümünde benzer sorunların yaşandığı toplumların incelenmesinin fayda sağlayacağına vurgu yapmaktadır. Son olarak, örgütlerde yönetim ve insan ilişkilerini anlayabilmek için benzer toplum yapılarının yaşantılarını geçmişten günümüze taşıyan gerçekçi edebi eserlere yönelmenin önemine de dikkat çekmektedir.

Kaynakça

- Animisov, E.V., (1993). *The Reforms of Peter the Great: Progress Through Coercion in Russia*, M.E. Sharpe Armonk, New York.
- Barnard, Chester I. (1938). *The Fuctions of the Executive*. Cambridge, Harvard Uni. Press.
- Başaran, İ. (1992). *Yönetimde İnsan İlişkileri*. Ankara. Kadioğlu Matbaası.
- Boran, M. 'Korkunun sömürüsü', 14 Şubat 2006 tarihli www.evrensel.net adresinden alıntıdır. 10 Şubat 2023 tarihinde erişildi.
- Buchanan, J), K. (1986), "Kamu Tercihi Yaklaşımı", (Çev. M. Tosuner Kamu Tercihi Teorisi ve Anayasal İktisat (Der. C. C. Aktan, Aytaç Eker). İzmir. Aklı Selim Ofset Tesisleri: 29–43.
- Cole, G. ve Kelly, P. (2016). *Management theory and Practice*. UNICAF edn. Hampshire: Cengage

- Learning EMEA
- Creswell, J.W. ve Creswell, J.D. (2018). *Research Design- Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. United States. Sage Publications.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gogol, Nikolay V. (2011). "Nevski Bulvarı", *Petersburg Öyküleri*. Çev. Ergin Altay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gogol, N. (2021). "Ölü Canlar", çev.: Uğur Büke, İstanbul. Koridor yayıncılık.
- Horkheimer, M. (2005). *Günümüz Felsefesinde Rasyonalizm Tartışması Üzerine: Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, (Çeviren: Tüzel, M.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Horkheimer, M. (2016). *Akl Tutulması*, (Çeviren: Koçak, O.). İstanbul: Metis Yayınları
- Hudson, N. (2015). *Literature and Social Class in the Eighteenth Century*. Oxford. Handbooks Editorial Board.
- Kelly S. (2010). Qualitative interviewing techniques and styles. In: Bourgeault I, Dingwall R, de Vries R. (eds) *The Sage Handbook of Qualitative Methods in Health Research*, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Keskin, U. (2019). "Çarlık Dönemi Rusya'sındaki Tahakküm Unsurlarının Gogol'un Eserleri Kapsamında İncelenmesi", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl/Vol. 4, Sayı/No. 1, Bahar/Spring
- Kuleşov, V.İ. (2000). *Puşkin*, çev.: Birsen Karaca, İstanbul: Multilingual.
- Merton, Robert K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Milios, John (2000). *Social Classes in Classical and Marxist Political Economy*. American Journal of Economics and Sociology.
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, (Çeviren: Özge, S.). İstanbul: Yayın Odası Yayınları.
- Rutli, E. E. (2011). Max Horkheimer ve Theodore Adorno'da Eleştirel Teori ve Kültür Endüstrisi Kavramı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Kazım Sarıkavak), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Scheurich, James J. ve Michael Irnber. (1991). "Educational Reforms Can Reproduce Societal Inequities: A Case Study". *Educational Administration Quarterly*. Vol.27 No.3, pp. 297-320.
- Seltzer, T. "Müfettiş oyununa dair, Çev. Piri Kaymakçıoğlu: 29 Mayıs 2019 tarihli http://www.dipnotkitap.net/OYKU_ve_NOVELLA/Mufettis.htm sitesinden alıntıdır. 5 Mayıs 2023 tarihinde erişildi.
- VWatkins, Peter (1986). "From Managerialism to Communicative Competence: Control and Consensus in Educational Administration", *The Journal of Educational Administration*. Vol. 24 No.1, pp 86-106.
- Wach, E. (2013). *Learning about qualitative document analysis*. IDS Practice Paper In Brief, ILT Brief 13, Brighton: IDS. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/20.500.12413/2989> 2 Mayıs 2023 tarihinde erişildi.
- Zelinski, K. (1978). *Sovyet Edebiyatı*, Çev. Funda Savaş, İstanbul. Konuk Yayınları.